

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут права
Кафедра спеціальних юридичних дисциплін

07-01-21

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної,
методичної та виховної роботи

_____ О.А. Лагоднюк

«_____» _____ 20__ р.

Національний університет
водного господарства

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Program of the Discipline

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ
REFERENCE JUSTICE

спеціальність _____ 081 «Право»
specialt _____ 081 «Law»
(шифр і назва спеціальності)
(code and name of the specialty)

Рівне – 2018

Робоча програма з дисципліни «Відновне правосуддя» для студентів спеціальності «Право». – Рівне: НУВГП, 2018. – 15 с.

Розробник:

Цимбалюк Валерій Іванович, професор кафедри спеціальних юридичних дисциплін, кандидат юридичних наук,
Мельничук Юлія Іванівна, доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін, кандидат філософських наук.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри спеціальних юридичних дисциплін.

Протокол від «__» ____201_ року № __.

Завідувач кафедри спеціальних юридичних дисциплін

_____ проф. В.І. Кафарський

Схвалено науково-методичною комісією спеціальності 081 «Право».

Протокол № __ від «_____» 2018 року

Голова науково-методичної комісії _____ проф. Цимбалюк В.І.
«__» ____2018 року

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Відновне правосуддя» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра спеціальності «Право».

Дана навчальна дисципліна є теоретико-практичною основою сукупності знань та вмінь, що формують професійний рівень юриста в системі ювенальної юстиції.

Відновне правосуддя ставить перед собою зовсім нові цілі у порівнянні з системою кримінального судочинства. Злочином воно визнає не порушення правил, а порушення проти людини. Важливим у правосудді є не тільки результат (покарання), а й сам процес і його сутність.

Широке запровадження програм відновного правосуддя в Україні потребує не тільки її нормативно-правового визнання та/або регулювання, але й набуття відповідних знань і надбання практичних навичок студентами як майбутніми юристами.

Предмет вивчення – форми, програми відновного правосуддя, принципи відновного правосуддя, національна та міжнародна законодавча база щодо альтернативних методів врегулювання кримінальних конфліктів.

Мета навчальної дисципліни полягає у формуванні знань про теоретичні, практичні основи вирішення кримінальних конфліктів, учасниками яких є неповнолітні особи.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивчення курсу передбачає наявність системних та ґрунтовних знань із курсу – «Кримінальне право та процес», «Конституційне право України», «Ювенальна юстиція», «Організація судових та правоохоронних органів».

Вимоги до знань та умінь визначаються галузевими стандартами вищої освіти України.

Анотація

На сьогодні суспільство та держава не можуть забезпечити ефективну систему попередження злочинності серед неповнолітніх. Очевидним є те, що система кримінально-правового впливу на неповнолітніх злочинців потребує компромісного вирішення. Адже тут входять між собою в колізію, з одного боку, інтереси суспільства, які потребують захисту, а з іншого – інтереси охорони молодого покоління, важливість яких для майбутньої кожної нації не викликає сумнівів.

Забезпечення балансу інтересів правопорушника і потерпілого може вирішити відновне (реституційне) правосуддя або медіація. Практика європейських країн свідчить, що запровадження та застосування медіації в кримінальних справах спрямована на подальшу демократизацію кримінальної юстиції, спрощення та вдосконалення кримінального процесу, підвищення довіри до суду, забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та профілактику злочинності.

Відновне правосуддя, базується на ідеях примирення потерпілого із обвинуваченим, припинення самого конфлікту шляхом взаємного вибачення, каяття у вчиненому, усвідомлення юридичної відповідальності за скоєний злочин і обов'язку відшкодування нанесеної потерпілому фізичної, моральної та матеріальної шкоди.

Ключові слова: юрист, програми відновного правосуддя, кримінальна відповідальність неповнолітніх, медіація/фасилітація, конференції, кола правосуддя.

Abstract

Today, society and the state can not provide an effective system for preventing juvenile delinquency. It is obvious that the criminal law system for juvenile offenders needs a compromise solution. After all, they enter into a conflict, on the one hand, the interests of the society that need protection, and on the other - the interests of the protection of the younger generation, the importance of which for the future of each nation is not in doubt.

Providing a balance between the interests of the offender and the victim may be resolved by restorative (restitutive) justice or mediation. The practice of European countries shows that the introduction and application of mediation in criminal cases is aimed at further democratization of criminal justice, simplification and improvement of the criminal process, increase of trust in the court, ensuring the rights and legitimate interests of the victim and the prevention of crime.

Restoration of justice is based on the ideas of reconciliation of the victim with the accused, the end of the conflict itself by mutual apologies, repentance committed, awareness of legal liability for the crime committed and the obligation to compensate the injured person for physical, moral and material damage.

Key words: Lawyer, Recovery Justice Program, Juvenile Criminalization, Mediation / Facilitation, Conferences, Circles of Justice .

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 08 «Право»	За вибором університету	
	Спеціальність 081 «Право»		
Модулів – 1		Рік підготовки: 2 курс	Рік підготовки: 21 курс
Змістових модулів – 3		Семестр: 3-ий	Семестр: 3-ий
Індивідуальне науково-дослідне завдання –		Лекції – 16 год.	Лекції – 2 год.
Загальна кількість годин – 90		Практичні – 16 год.	Практичні – 6 год.
Тижневих годин для денної форми навчання:		Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти	Лабораторні - - год.
аудиторних – 2	Самостійна робота – 58 год.		Самостійна робота – 82 год.
самостійної роботи студента – 5	Індивідуальні - - год.		
	Вид контролю - екзамен		

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 36% до 64%;

заочної форми навчання – 9 % до 91%

2.1. Метою навчальної дисципліни є орієнтування студентів щодо основних форм відновного правосуддя, ознайомлення з механізмами, феноменами та закономірностями міжособистісної конфліктної взаємодії, методами управління конфліктами, а також набуття відповідних умінь і навичок.

Відповідно завдання вивчення навчальної дисципліни полягають у засвоєнні студентами основних засад відновного правосуддя. Студенти повинні набути вміння вирішувати конкретні практичні питання, застосовуючи посередництво у конфліктах.

2.2. Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- ознайомлення з програмами відновного правосуддя;
- вивчення правових аспектів програм відновного правосуддя в кримінальному процесі;
- ознайомлення з основними документами, що регулюють функціонування програм відновного правосуддя;
- розвиток навичок вирішення конфліктів між потерпілим і правопорушником.

2.3. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент *повинен знати*: національні та міжнародні документи, що регулюють порядок проведення програм відновного правосуддя; основні форми відновного правосуддя; основні правила проведення примирних процедур між учасниками кримінального процесу

вміти: самостійно аналізувати наукову літературу з дисципліни; самостійно ставити наукові проблеми і шляхи їх вирішення; самостійно проводити порівняльно-правовий аналіз; самостійно вирішувати суперечки і конфлікти, використовуючи оптимальний спосіб ведення переговорів чи посередництво.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Загальна характеристика програм відновного правосуддя

Тема 1. Поняття, мета та принципи відновного правосуддя.

1. Історія визначення поняття «відновне правосуддя».
2. Загальні принципи та мета відновного правосуддя.
3. Концепція відновного правосуддя

Тема 2. Конфліктологічний, психологічний, соціальний аспекти функціонування процедури примирення.

1. Поняття конфлікту та види конфлітів. Злочин як конфлікт.
2. Структура соціального конфлікту.
3. Динаміка експлуатації конфлікту та його наслідки.
4. Психологічний аспект функціонування процедури примирення.
5. Соціологічний аспект функціонування процедури примирення
6. Етичні аспекти функціонування процедури примирення.

Тема 3. Медіація як посередництво у конфліктах. Медіація між потерпілим та правопорушником

1. Неформальне посередництво: загальна характеристика.
2. Учасники правового конфлікту.
3. Роль посередника у медіативних переговорах.
4. Процедура медіації між потерпілим та правопорушником..
5. Переваги і недоліки медіації у кримінальних справах щодо неповнолітніх.

Тема 4. Кола правосуддя

1. Загальна характеристика кіл правосуддя.
2. Основні фази проведення.
3. Напрямки «кіл правосуддя»: кола зцілення та кола примирення.
4. Особливості застосування щодо неповнолітніх осіб. Переваги та обмеження кіл правосуддя

Тема 5. Конференції у громаді та сімейні конференції при вирішенні правових конфліктів

1. Поняття сімейних конференцій. Особливості їх проведення.
2. Конференції у громаді специфіка проведення.
3. Організаційне забезпечення програм відновного правосуддя: зовнішні та внутрішні аспекти.

Змістовий модуль 2. Відновне правосуддя в кримінальному процесі

Тема 6. Закріплення основ відновного правосуддя в міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи

1. Аналіз та загальна характеристика нормативних актів, що містять вимоги до впровадження, використання та розвитку відновного правосуддя.
2. Статут Організації ООН Глава VI: Мирне вирішення спірних питань.

3. Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації в кримінальних справах.
4. Основоположні рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві».
5. Європейський кодекс поведінки медіаторів.

Тема 7. Співвідношення відновного правосуддя і кримінального судочинства.

1. Альтернативні способи вирішення конфліктів в кримінальному процесі.
2. Відновне правосуддя як додаток до кримінального судочинства.
3. Інститут примирення сторін в кримінальному процесі як форма відновного правосуддя.
4. Законодавчі перспективи розвитку відновного правосуддя.
5. Загальний досвід впровадження процедури медіації в кримінальне судочинство в країнах Європи.

Тема 8. Відновне правосуддя в зарубіжних країнах

1. Відновне правосуддя в розвинених країнах
2. Постсоціалістичне кримінальне судочинство.
3. Сучасні правові реформи та впровадження відновного правосуддя в постсоціалістичних країнах.
4. Позитивний та негативний досвід зарубіжних країн як передумова впровадження програм відновного правосуддя в Україні.

Тема 9. Розвиток відновного правосуддя в Україні.

1. Елементи відновного правосуддя в правовій спадщині України.
2. Історія становлення програм відновного правосуддя в сучасній українській державі.
3. Українська модель відновного правосуддя.
4. Сучасні правові основи застосування програм відновного правосуддя.
5. Законодавчі перспективи розвитку відновного правосуддя.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	усь ого	у тому числі					усь го	у тому числі					
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	П	лаб.	інд.	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. Загальна частина													
Тема 1. Поняття, мета та принципи відновного правосуддя. як науки та навчальної дисципліни	8	2	1			5	5						5
Тема 2. Конфліктологічний, психологічний, соціальний аспекти функціонування процедури примирення.	8	2	1			5	7	2					5
Тема 3. Медіація як посередництво у конфліктах. Медіація між потерпілим та правопорушником	11	2	2			7	7						7
Тема 4. Кола правосуддя	12	2	2			8	11		1				10
Тема 5. Конференції у громаді та сімейні конференції при вирішенні правових конфліктів	9	2	2			5	11		1				10

Разом змістовий модуль 1.	46	10	8		30	41	2	2		37
Змістовий модуль 2 Особлива частина										
Тема 6. Закріплення основ відновного правосуддя в міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи	9	2	2		5	10				10
Тема 7. Співвідношення відновного правосуддя і кримінального судочинства.	9	2	2		5	10				10
Тема 8. Відновне правосуддя в зарубіжних країнах	12	2	2		8	17		2		15
Тема 9. Розвиток відновного правосуддя в Україні.	14	2	2		10	12		2		10
Разом змістовий модуль 2.	44	8	8		28	49		4		45
Всього годин	90	18	14		58	90	2	6		82

5. Темі практичних занять

№	Назва теми	К-сть годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Тема 1. Поняття, мета та принципи відновного правосуддя. як науки та навчальної дисципліни	1	
2	Тема 2. Конфліктологічний, психологічний, соціальний аспекти функціонування процедури примирення.	1	

	Національний університет		
3	Тема 3. Медіація як посередництво у конфліктах. Медіація між потерпілим та правопорушником	2	
4	Тема 4. Кола правосуддя	2	1
5	Тема 5. Конференції у громаді та сімейні конференції при вирішенні правових конфліктів	2	1
6	Тема 6. Закріплення основ відновного правосуддя в міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи	2	
7	Тема 7. Співвідношення відновного правосуддя і кримінального судочинства.	2	
8	Тема 8. Відновне правосуддя в зарубіжних країнах	2	2
9	Тема 9. Розвиток відновного правосуддя в Україні.	2	2
	Всього	16	6

6. Самостійна робота

№	Назва теми	К-сть годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Тема 1. Поняття, мета та принципи відновного правосуддя. як науки та навчальної дисципліни	5	5
2	Тема 2. Конфліктологічний, психологічний, соціальний аспекти функціонування процедури примирення.	5	5
3	Тема 3. Медіація як посередництво у конфліктах. Медіація між потерпілим та правопорушником	7	7
4	Тема 4. Кола правосуддя	8	10
5	Тема 5. Конференції у громаді та сімейні конференції при вирішенні правових конфліктів	5	10
6	Тема 6. Закріплення основ відновного правосуддя в міжнародно-правових актах ООН та Ради Європи	5	10
7	Тема 7. Співвідношення відновного правосуддя і кримінального судочинства.	5	10

	правосуддя і кримінального судочинства.		
8	Тема 8. Відновне правосуддя в зарубіжних країнах	8	15
9	Тема 9. Розвиток відновного правосуддя в Україні.	10	10
	Всього	58	82

7. Методи навчання

Під час викладання курсу використовуються такі методи навчання:

- пояснювально-ілюстративний метод;
- проблемне викладання;
- частково-пошуковий метод;
- робота в малих групах;
- семінари-дискусії;
- дослідницький метод.

8. Методи контролю

Оцінювання результатів поточного контролю проводиться у розрахунку від 0 до 60 балів. Основними методами оцінювання є:

- аналіз усних відповідей;
- виконання практичних завдань.

Оцінювання виконання завдань здійснюється за такими критеріями (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленими до цілого числа):

0% - завдання не виконано;

40% - завдання виконано частково, висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено недбало;

60% - завдання виконано повністю, висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням від вимог;

80% - завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки несистемного характеру ;

100% - завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

Контроль за засвоєнням знань здійснюється декількома способами: застосовуються різні форми опитування, виконання реферативних завдань, написання контрольних робіт на практичних заняттях, а також систематичне проведення модульного контролю, складання заліку.

При виставленні оцінок враховуються, насамперед, знання, розуміння й уміння аналізувати конкретні ідеї, а не особисте відношення до них тих, хто

відповідає. Успішність засвоєння курсу визначається за допомогою ухваленої шкали оцінювання.

Всі види занять навчальної дисципліни «Відновне правосуддя» повинні проводитися в навчальних аудиторіях з використанням відповідних дидактичних і технічних засобів навчання.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					Всього
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	екзамен	
5	5	10	5	5	10	5	5	10	40	100

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів.

10. Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	Для екзамену	Для заліку
90-100	Відмінно	Зараховано
82-89	Добре	
74-81		
64-73	Заловільно	
60-63		
35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням курсу

11. Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни «Відновне правосуддя» включає:

1. Програму навчальної дисципліни;

2. Тестові модульні завдання;

3. Лекційний матеріал.

4. Самороков В. О. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми кримінального права» для студентів спеціальності 8.03040101 «Правознавство» денної форми навчання. / В.О. Самороков.- Р.: НУВГП.- 2015.- 30с. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/2065/>

5. Самороков В. О. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Кримінальне право України» / В.О. Самороков.- Р.: НУВГП.- 2013.- 93с. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/2573/>

12. Рекомендована література

12.1.Базова

1. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід / [О.М. Боброва, А.О. Горова, В.В. Землянська, Н.М. Прокопенко]. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.

2. Боброва О.М. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід / О.М.Боброва. – К. : Наш час, 2006. – 164 с. 8. Землянська В.В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України : [посібник] / В.В. Землянська. – К. : Видавець Захаренко В.О., 2008. – 200 с

12.2.Допоміжна

1. Алеш Загар. Кампанія з інформування громадськості про медіацію в Україні / Алеш Загар // Відновне правосуддя в Україні. – 2008. – № 4. – С. 49–92.

2. Брейтуэйт Д. Преступление, стыд и воссоединение. – М.:Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 310 с.

3. Восстановительное правосудие / Под ред. И. Л. Петрухина. –М., 2003. – 196 с.

4. Геселев О. Зміна пануючого право розуміння як обов'язкова умова впровадження відновного правосуддя в Україні (філософсько-правовий аспект) / О. Геселев // Право України. – 2010. – № 3. – С. 106–114.

5. Головка Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. - СПб. : Юрид центр Пресс, 2002. – 544 с.

6. Давыденко Д. Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США / Д.Л. Давиденко // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – М., 2004. – № 1. – С. 163 - 176.

7. Землянська В.В. Запровадження відновлюючих підходів: зміна поглядів на кримінальне судочинство / Право України. – № 10. – 2003. – С. 154-156.
8. Зер Х. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя. – К.: «Пульсари», 2004. – 224 с.
9. Зер Х. Введение в восстановительное правосудие // Вестник восстановительной юстиции. – М., 2000. – № 1. – С. 5.
10. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание: Пер. с англ. / Общ. ред. Л.М. Карнозовой; Комментар. Л.М. Карнозовой и С.А. Пашина. - М.: Центр «Судебно-правовая реформа», 1998. - 350 с.
11. Маляренко В. Т., Войтюк І. А. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / Бюлетень Міністерства юстиції України. – №8. – 2004.
12. Медіація : підручник / Б. А. Лєко, Г. В. Чуйко. - Чернівці : Книги - ХХІ, 2011. - 462 с.
13. Райт М. Восстановительное правосудие – путь к справедливости. Симпозиум. – К.: «Издатель Захаренко В.А.», 2007. – 304 с.
14. Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця: Зб. статей / Наук. ред. Войтюк І. А. – К.: «Арт-бюро», 2004. – 228 с.
15. Шамликашвили Ц.А. Медиация как альтернативная процедура урегулирования споров. Что необходимо знать судье, чтобы компетентно предложить сторонам обращение к процедуре медиации. - М., 2010. -160 с.
16. Стратегії забезпечення життєздатності відновних практик: механізм співпраці правової системи та громади заради суспільної безпеки. Посібник. — К.: Видавець Захаренко В. О., 2009. — 224 с.

12.3. Електронний репозиторій НУВГП

1. Дика В. Порівняльна характеристика інституту медіації у Великобританії / В. Дика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/3007/1/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%91%D0%B5%D0%B7%D1%81%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B9%20%D0%84.%D0%91%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf>
2. Хоружа І. Порівняльний аспект впровадження інституту медіації в Чехії та Україні / І. Хоружа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ep3.nuwm.edu.ua/7581/1/1/%D0%97%D0%9C%D0%86%D0%A1%D0%A2_%D0%B2%D0%B8%D0%BF2%288%292017%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf

12.4. Інформаційні ресурси

1. Електронні наукові видання НБУ ім. В.І.Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=
2. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ials.sas.ac.uk/library/library.htm>
3. Юридична бібліотека Школи права Йелльського університету [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.yale.edu/library/>
4. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmu.gov.ua>
5. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.ua>

